

Na eni strani imajo fašisti svoje bankirje — toda tudi vlada ima še vedno zase del velikih bank, ki so nezaupljive zaradi demagogije, ki je nujno združena z vsakim fašizmom.

Na drugi strani je bila pa Reichswehr za Hitlerja, medtem ko sta v Franciji garde mobile⁶ in armada še vedno v rokah vlade, kakor je pokazal šesti februar. Velik del policistov v velikih mestih je včlanjen v uradniških sindikatih.

In slednjič, če je še tako težko preračunati mistične vplive čustev, nemogoče je tajiti, da v nasprotju s fašistizirajočim nacionalizmom, ki je handikapiran po dejstvu, da konec konca vendar samo posnema tuji vzgled (velika sramota za šovinizem), še vedno živi revolucijonarna in republikanska čuvstvena tradicija in da ima moč, kakršne ni imela niti v weimarski Nemčiji niti v Italiji od 1922.

Za „Sodobnost“ napisal X.

Kritika

Vladimir Levstik: Dejanje. Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani 1934. Natisnila Narodna tiskarna v Ljubljani. Mala 8°. Strani 172.

1

O najnovejši knjigi Vladimirja Levstika, žal ne morem niti docela resno poročati, še manj pa jo je mogoče oceniti kot uspel ali neuspeh poskus beletrističnega prizadevanja, ker po svoji kvaliteti sploh ne sodi v tisk. V „Jutru“, reklamnemu organu za izdaje Tiskovne zadruge in Vodnikove družbe, je ta duševni proizvod sicer doživel svoj običajni spremni panegirik, toda knjiga je kljub temu prav tako nepotrebna ko poprej. Za uvod in zaradi tega časopisnega priporočila — kjer zremo na kratko to, da je javnost že nestrpno pričakovala novo, originalno delo znanega in plodovitega prevajalca ter da smo z Dejanjem dobili zanimivo povest, ki s svojo aktualnostjo nedvomno posega v sodobno družbeno, boljše, politično življenje — naj priprosmim dvoje.

Prvič:

Bralci, zlasti, kar nas je mlajših, nismo od Vladimirja Levstika ničesar pričakovali. Njegovo prevajalsko delo spoštujemo in prepričani smo, da vsebuje njegova najboljša originalna knjiga — Zapiski Tine Gramontove — nekaj poglavij, ki pričajo o pripovedniški nadarjenosti. Toda že tu nas odbija poteza, ki občutno kazi tekst in se v raznih oblikah tudi pri vseh drugih njegovih produktih ponavlja: vse te strasti, silovitosti in telesnosti, ki je na njih zgrajena povest, so prav za prav izmišljene, skonstruirane, nedoživete, žive kvečjemu v avtorjevih možganih. Zato se nam na primer telo Tine Gramontove, ki ga avtor rad, obširno in pogosto prikazuje, ne razodene toliko kot izrazno sredstvo pri obdelavi ljubezenske štorije, marveč nam priča bolj za avtorjevo naivno, nekoliko sentimentalno, malomeščansko lascivnost.

⁶ Posebno orožništvo, ki je na razpolago tudi notranjemu in ne samo vojnemu ministrstvu.

Kar je zanimivega v podlistkarski zasnovi Višnjeve repatice, poznamo že iz Besov F. M. Dostojevskega. Iz Gadjega gnezda veje spet Levstikovo običajno korenjaštvo in tisti, ki so slutili v tem bahavo napihnjenem domovinskem patosu napoved skorajšnje avtorjeve literarne smrti, se niso motili: z neokusno pravljico o Dobrih liberalcih in Hudobnih klerikalcih — Pravico kladiva — je mož za občutljivejše bralce umrl. Mislim, da te pisateljske smrti ni treba podrobneje razložiti. Pravica kladiva ni negativno delo zato, ker pripada avtor določeni politični skupini in v svojem delu izpoveduje svoj svetovni nazor, ki ga pač v tej ali oni obliki ima sleherno družbeno bitje — marveč zato, ker je bilo v avtorju premalo resnične tvornosti, ker rimani strankarski programi in črno slikanje političnega nasprotnika še zdavnaj niso umetnost in ker poznamo v literaturi kakor tudi v vsakem kulturnem delovanju lastnost, ki ji pravimo stvarnost, objektivnost, pravičnost in tako naprej — lastnost, ki je Levstik ni pokazal.

Drugič:

Vsa ta neslavna književna preteklost se nam razodeva tudi v Dejanju. Umetniška nemoč, psihološka nezrelost in družbeno kritično neznanje avtorjevo se bralcu od prve do zadnje strani zmerom znova in zmerom mučnejše razodevajo.

Avtor, založba ali morebitni verni Levstikovi bralci utegnejo ugovarjati, češ, čemu ta hrup, čemu jeza in zabavljanje, saj tu ne gre za „literarno delo“, marveč za žurnalističen produkt, za zabavno branje, za ljudsko povest. Ta ugovor ne drži. Kdo ne bi pozdravil dobre reportaže ali ljudske knjige! To so književne zvrsti, ki so pri nas redko sejane. Toda prvo, kar zahtevamo od dobega žurnalista, je to, da bodi stvaren, v prikazovanju dejstev zanesljiv in nesentimentalen. Fabrikant zabavnih romanov mora biti vsaj neprisiljeno duhovit in ljudski pisatelj mora imeti — kakor vsak pišoči človek — čut za družbene pojave in pripovedniški okus. Levstikovo Dejanje pa bi najlažje označili z avtorjevimi lastnimi besedami:

Prazno možgansko snovanje, ki v resničnosti nima opor!

Da ta moj sklep ni morebiti plod subjektivnega ali samovoljnega rezoniranja, dokazuje že površen pregled njegovega teksta.

2

Mladi, nadarjeni poet Sergej Hristov mora na ukaz teroristične stranke, ki ji pripada, izvršiti „dejanje“, atentat na svojega bivšega prijatelja in sodruga Solona Simonovicza, prokletega, garjavega izdajalskega Juda — pridevniki in druga korenjaška izrazna sredstva so Levstikovi! — ki je prestopil v nasprotnikov tabor in — jasno! — organiziral bombni atentat — že spet atentat! — na svojega prejšnjega vodjo, junaškega O'Briena, satanskega in jeklenega vrhovnega poveljnika Zelenih udarnikov. Ali dr. Frank Urbanus, demonski reporter, genijalni grbasti poročevalec „Republike“, opisovalec kurdskih pokoljev, kuge v Indiji in singapurških kurbišč, razkrinkovalec mednarodne industrije ect. ect. je bil — jasno! — pri atentatu navzoč in je — jasno! — spoznal atentatorja. In glej: oblasti ujamejo atentatorja že drugi dan po „dejanju“ ravno v trenutku, ko je ubogi mladenič — jasno! — poskusil izvršiti samomor. Kljub temu pa nevarnost za njegovo življenje ni preveč velika, saj ima skrbno pripravljen alibi — da je noč prebil pri Louji

Sziklossyjevi, plesalki Velike opere, po vsem mestu znani lahkoživki, izkušeni zapeljivki, ki je blagega, plavalasega Sergeja vso minulo zimo skoraj sleherno noč pričakovala v svoji grešni postelji, s svojimi golimi, vročimi, razuzdanimi udi. Ta ženska — ta kačji stas, ta grešna, še v nagli hoji zapeljujoča ledja! — tudi pred sodnikom izpove, da je bil nadarjeni dramatik Sergej Hristov v peklenki noči krvi in moritve pri njej, toda mladenič se navsezadnje le sam izpove svojih grehov, prekliče lažni alibi iz slabe vesti in iz čiste ljubezni do Katje Damourjeve — čudovito dekle, milo dekle, temne dolgorese oči, polne sladkosti, resnobe, ognja ect. ect.! — ki je ne more go-ljufati.

Dežela, kjer se razvijajo take pretresljive dušeslovne drame, se ime-nuje Silvanija in njena prestolnica je „širno mesto Tirana“. O zemljepisni legi in družbeni strukturi te politično nenavadno razburljive Indije Ko-romandije avtor pomebno molči. Namiguje nam le o skrivnostnih teroristič-nih akcijah, ki jih posamezne skupine kujejo druga proti drugi, o bombah in o novih avtomobilih zleknjenih oblik, o jeklenih čeladah, o železnih četah, o vélikem vodji na belem konju, o bučanju bojne pesmi, o gromu po-hoda, o parabellumih, o kazematah s skrivnimi strojnicami, o ostrem duhu po zgorelih strelivih, o globokih kletah, o tajnih izhodih in podzemeljskih kanalih. Škoda, da se v vseh teh skrivnostnih prostorih nič zanimivega ne zgodi. Morebiti zvemo kaj več o podzemeljskem snovanju političnih oblast-nikov v kakšnem nadaljevanju Levstikove povesti. Saj snovi je še zadosti; tri teroristične skupine lahko zasledimo v zamotani zgodovini silvanske države: Zelene udarnike, Rdeče (podrobnejše označbe še ni) in kajpak tudi „državno oblast“.

Kakšne državotvorne namene zasledujejo ti raznobarni banditi, o tem si strokovnjaki še niso docela na jasnem. Najbolj izraziti so pač Zeleni le-gijonarji, ki po avtorjevem zatrđilu rešujejo narod iz npravstvenega razsula, dvigajo zastavo ideje ter se skupno bore za véliki cilj prenovljenja Silvanije v znamenju reda, dolžnosti in pravice. Njihov vodja je junaški O'Brien, jekleni mož na belem konju, kokainist, ki ne bere knjig, ker ima vse v glavi, kar potrebuje; njihovo taborišče je Zelena hiša, čudovita trdnjava s skrivnostnimi hodniki itd.; vse člane veže železna vez tovarištva in pokor-ščine in predno gredo z bombami, parabellumi in podobnimi eksplozivnimi potrebščinami v boj za npravstveni blagor Silvanije, zabuči iz njihovih močnih, od srda hripavih grl bojna pesem, ki jo je nadarjeni, plavalasi dramatik Sergej Hristov zložil prosto po Koseskem:

Naskok, železne čete!
Grmé prihaja dan,
ko ščit Silvanije svete
v plamenu bo opran ...

O Rdečih banditih žal ni toliko znanega kakor o junaških Zelencih, ki s svojimi bombami in zmagoslavniimi alirami avtorju veliko bolj imponirajo kakor slabo oboroženi Rdeči, ki niso tako hrupni, ki nimajo niti bojne pesmi, kaj šele uniforme — in vrhu vsega je bil njihov najuglednejši član garjav Jud, izdajalec, ki ga je plavalasi Koseski srečno poslal k Jehovi. Ubogi Rdeči so pač kakšen zatirani družbeni razred v Silvaniji, kakšni ogabni marksistični levičarji morebiti, saj so oblečeni v prav prostaške obleke in avtor jim nikdar

ne dovoli, da bi tako lepo in korenjaško reševali npravstveni blagor svojih rojakov kakor zeleni protežiranci.

Kot vesten poročevalec sem nameraval o tem družbenem sloju intervjuvati demonskega reporterja dr. Urbanusa, toda genijalni grbavec je sredi političnih zmešnjav žal skrivnostno izginil iz Tirane; najbrže jo je spet popihal med divje Kurde ali pa k singapurskim cipam. Tako morem prijatelje silvanske zgodovine opozoriti le še na politično posebnost, ki je nedvomno glavni vzrok peklenške noči krvi in moritve. Nedvomno ste že opazili usodno narodnostno neenotnost ubogih Silvancev: atentator je Bolgar, njegova priležnica Madžarka, njegova mila devica Francozinja, njegov stric Hadžibaba in veliko sodrugov iz junaške legije je prišlo z vročega Balkana in doktorji so najbrže celo potomci starih Rimljanov — kaj čuda, če so se v tej ljubki deželi razvili bratomorni boji! Upajmo, da jekleni vodja silvanskih fašistov, Anglež O' Brien, uvede v svoji bodoči diktaturi vsaj stroge ukrepe proti narijskim prebivalcem!

Edina vez, ki druží silvanske duše v trdno skupnost — in v tem so presenetljivo podobne blagim Slovincem — je rimsko katoliška veroizpoved. Nanjo nas opozarja prastari véliki zvon v stolpu gotske stolnice, zvon, ki se dostojanstveno ziblje, ko zaliva ulice in hiše in srca s svojim močnim blagim, očetovskim bučanjem. S tem citatom iz nepozabne epopeje o Silvancih smo prišli do Levstikove poezije. Nekaj primerov:

Obraz Marje Hristove (t. j. Sergejeve matere) je zasijal v tihí zarji upov, kakršnih je zmožno, toli hrepeneče širnih in daljnih, samo materinsko srce...

Živa gmota voza, ki se v svojem zaletu ni mogla ustaviti, je kakor žrebec na trdi uzdi bobné zatopotala po tlaku, ritnila v zrak, se skoraj prevrnila, srdito odskočila od asfalta in se zavrtela okoli sebe...

Okenski križ je bil že zdavnaj prelezel mizo in je zdaj ležal Sergeju prav na širokih prsih...

S temi tremi primeri smo zajeli glavne elemente Levstikovega poetiziranja. Prvi stavek moram žal prepustiti filologom, ker ga ne razumem. Drugi nam prikazuje avtorjevo miselno akrobatiko, ki se v svojih najmočnejših primerih lahko kosa s Koseskim in kateri pravimo v kavarniškem žargonu klobasatorski slog. Tretja cvetka pa nam razodeva korenjaškega Levstika kot subtilnega simbolika. Križ na prsih (hotel je reči: senca okenskega križa) — ubogi mladi mož bo kmalu še hudo trpel, saj mora ustreliti svojega prijatelja. Vsekakor poezija, ki sodi po svoji učinkoviti preprostosti v sanjske bukve.

Ukaželjnim učencem, ki bi se radi lotili pisanja šundromanov, še nekaj podrobnejših navodil, iz katerih se jim precej razjasni, kako je mogoče učinkovito orisati značajne posebnosti posameznih junakov!

Marja Hristova, atentatorjeva mati:

Bledi, od skrbi zaznamovani obraz... Dve solzi sta zdrknili po pravilnem, še vedno lepem obrazu gospe H... Gospa Marija je v radostni zmedí zašarila okoli mize... Sivkasta glava M. H... Materinska nežnost ji je ozarila obraz... Nežno mu je položila velo, a lepo roko na komolec... Na pragu ji je korak zastal, vrnila se je k sinu, ga z obema rokama prijela za temnoplavo glavo in ga pogledala z bleščočimi se očmi...

Irina Hristova, njegova sestra:

Mladi, zali in resni obraz devetnajstletne učiteljice... „Sicer pa vidiš, mama, da se vrača k svojemu pravemu, notranjemu poklicu,“ je dodala in z

nežnim sestrskim pogledom okrenila deško glavico proti steklenim vratom, za katerimi so tisti mah trenutno vzvihrali Sergejevi plavi kodri, kakor da bi jih bil v vnemi dela vrgel nazaj. „Piše! Ustvarja, mama...!“

Kaja Damourjeva, njegov edina ljubezen:

Sergej je srečen pomislil, da bi jo lahko poljubil na lase, na te črne, gladke, z višnjevim preliv; (bila je) še trohico bolj drobna, dasi je oko slutilo pod polami preproste obleke vso lepoto dekliških oblik; v njenih temnih, dolgoresih očeh je bilo vsega več, sladkosti in resnobe in ognja, nos je imel komaj vidno grbico, igra mehkih, nežno zakrivljenih ustnic je bila živejša, lesket pravih zob bolj bisernobel, kakor so ga imeli Hristovi v spominu; v njenem glasu in govoru je bilo toliko duše... Zrla je za njim in si z levico pritiskala rokopis na prsi... Ta živi čudež... Kaja Damourjeva se je vsa okrenila k Sergeju; vprašanje ji je viselo na robu ustnic, ozke bele roke so ji trenile, kakor da bi jih hotela iztegniti proti njemu... Kajine velike, široko razprte oči so zrle naravnost v Sergejevo dušo...

Lou Sziklossyjeva, njegova danska priležnica:

Glej začetek tega poglavja!

Dr. Justinijan Tekstor, preiskovalni sodnik:

„Ha, ha, ha!“ je zarezgetal kakor hudobna črna žival... V črnih zenicah sta mu zamigljali dve grdi iskri... Njegov pogled se je kakor rapir zabodel v jetnika... Kosmata pest je razbijala po mizi, zamorske ustnice so brizgale osumljencu peno v obraz... Njegova okisla sapa je zoprno udarila jetniku v lice... „Priznali boste!“ je rekel preiskovalni sodnik in nagnil svoj mastni, rdeči obraz prav do Sergeja. Sergej je opazoval, kako je (Tekstor) mrdal z obrazom, zavijal bolščeče oči, šobil debele ustnice, se čehljal po redkih laseh in lomil kosmate prste...

In tako dalje... In tako dalje...

3

Mislim, da po vseh teh primerih ni treba ponavljati, da Levstikovega duševnega proizvoda ni bilo mogoče resno oceniti. „Klenost“ njegovih junakov, težkoatletske akrobacije njegove „poezije“, smrad po bombah in grešnih posteljah in vsa rezgetajoča, ritajoča se, bolščeča psihologija — edinstven primer „možganskega snovanja“, ki ne sodi ne v literaturo, ne v žurnalizem, niti v šundroman.

Filip Kalan.

Juš Kozak: Za prekmurskimi kolniki. — Slovenske poti, zv. XV. — Ljubljana 1954. — 87 str.

Pričujoča knjižica je v naši literaturi vsebinsko novo in svojevrstno delo ter bi prav za prav moral o njej pisati nekdo, ki je iz Prekmurja doma. Če pa človek tega, v marsičem najzanimivejšega koščka slovenske zemlje iz lastnega izkustva ne pozna, se mora pri poročanju o tej knjigi omejiti na to, da s stališča nepoučenega bralca (in jasno je, da je za take to delo tudi nastalo) zabeleži vtiske, ki jih je v nekem oziru pasivno sprejel ob branju, da ugotovi, koliko je znal pisatelj približati to svojsko pokrajino in njeno dočela specifično problematiko, koliko sta pod njegovim stvariteljskim prijemom dejansko in otipljivo, objektivno zaživela ta nenavadna deželca in njen rod.